

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Bedenckingen Voor Mynheer Daniel Van Hengel Predikant
der genoemde Ghereformeerde tot Uytrecht hem
toe-ghesonden Van Pater Cornelius Hazart Priester der
Societeyt Iesu**

Hazart, Cornelius

Antwerpen, 1676

[Het I. Deel Van de HH. Sacramenten.]

[urn:nbn:de:hbz:466:1-71562](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-71562)

BEDENCKINGHE

OVER DEN

EERSTEN ARTYKEL.

Aengaende het bedwanck tot de Religie.

Desen Artijkel hebt ghy in twee deelen gedeelt: Het eerste/rackende de ghene die in de eerste opkomst der ghepretendeerde Reformatie het vlam hebben ghestelt / gheestelijcke personen met ghewelt hebben mishandelt / kercken ende publijcke plaetsen hebben berooft.

Dan dese / seght ghy pag. 11. dat ghy-se niet en wilt parriciden nochte verdedighen, als die dit uyt eenen vleeschecken ende verkeerden yever ghedaen hebben. Dit is myn vermoech: Want die mochten ten minsten van wettijcker rechtens ghestrafft worden oock met de doot / als publijcke woorders en heyligh schenders; ick en verhoove niet dat dit pemaent sal loochenen: Laet ons dan voort tot uw tweede deel gaen,

Hier seght ghy / dat onse Inquisitie berder gaet in straffen der ghene die de Roomsche Kercke ende Reformatie afwijcken / waer op ghy dan seght dat men niemandt niet recht en mach straffen noch dooden om de Religie / ofte soo als ghy in uw' boozgaende schrift verreckt pag. 4. de Religie en behoort niet te gaen tot tyrannie, ghewelt, vervolvinghe, dwanck der conscientie, ende het dooden der ghene die men voor ketteren hout.

Om dit te bewijsen hadt ghy boozgesteld d'v schriftuer-plaetsen die by u te sien sijn pag. 12. maer om te bewijzen dat-se niet een sijn en probeerden in dese mate / hadde ick op elck byghebracht de glossen ofte bescrevinghen van utwen eyghen bybel die de boozse schriftuer-plaetsen heel anders verstaet.

Hier op en seght ghy niet anders / als / dat de voorseyde glossen ende exceptien van soo kleyne ghewichte sijn, dat

dat ghe het oordeel vande gheleerde ende verstandighe daer
over wel wilt verwachten.

Maer / D. Daniel, sijn van de glossen van ulwen ep-
ghen bybel soo slecht / dat ghy se acht van minder ge-
wichte te sijn? bedenckt u eens wel.

2. Sal u het oordeel vande gheleerde ende verstan-
dighe hier meer konnen haeten / als de glossen van u-
wen Bybel/die met publike auctoriteit vande hoogh-
moghende Heeren Staeten Generael, ende besluyt vande Syno-
de nationael ghehouden te Dordrecht, sijn uytghegheben
ende bevestigt? Dit ghebe ick u op de tweede plaats
te bedencken.

3. Ghenomen de verstandige bonnissen dat de glos-
sen van ulwen Bybel van minder ghewicht waren/
souden daerom ulwe boozsepden schyftueren bestau-
diggh sijn / ende proberen dat men niemant en mach
dwinghen in't regard vande religie?

4. Wie moeten dese gheleerde ende verstandighe sijn? de
UWE, ofte de ONSE? Beroept ghy u op de UWE ulwe
Heeren Staeten / ende de Synode van Dordrecht /
hebben alreede teghen u bonnisse ghestreken als sy
toonen met hare verklaringhen / dat ulwe schyftuer-
plaetsen in dese materte de minste kracht niet en heb-
ben: Beroept ghy u van haer bonniss op het bonnisse
van andere gheleerde? wie moeten die sijn? De ONSE?
die sullen allegaer met ulwen bybel contrarie bonnis-
sen. U. E. sal belieben dat altemael in consideratie te
nemen, ende my daer over wat breedter te onderrichte.

Doorders hadt ghy tot een argument ghenomen dat
Christus niet gheboden en heeft de ongheloovighe te dwin-
ghen ofte te dooden, ende dan voeghet by het ghetuy-
ghenisse van Plato en Seneca, de welcke segghen dat de
straffe van yemandt die dwaelt, behoort te sijn, beter gheleert
te worden.

Doorz eerst / 'tis waer dat Christus niet gheboden en
heeft de heydenen te dwinghen / doch hier van en is
gheen questie / want die en sijn noyt lidmaten vande
ware Kercke geweest / ende gelijk Paulus 1. Cor. 5. seght
Vande ghenen die huynen sijn en hebben wy niet te oordeelen:
Maer onse questie is vande gene die altemet lidmaten
van

daer en de ware kercke gheweest sijn / gelijk als sijn ket-
ten en Schismatijken. Ick segge dat dese mogen ge-
wongen worden om daer wederom binnen te komen.
Dit heb ick met Augustinus bewesen upt *Luc. 14. 23.*
wringht se in te komen, welke schyftuer-plaetsen Augu-
stinus Ep. 50. ad Bonif. Tom. 2. aldus verclaert: Onsen Hee-
re gebiet eerst de genoodte te leyden nae dat groot Avontmael,
maer hun te DWINGHEN. . . . Daerom ist dat de Kerck-
e door de macht, die se door de Religie ende gelouve der Co-
nghen op den behoorlijcken tijdt ontfanghen heeft, de ket-
ten en Schismatijken DWINGHT binnen te komen, sy en
roben niet te klaeghen dat se BEDWONGHEN worden.
Hier teghen seght ghy vooz eerst pag. 13. dat het eene
parabel is die Christus *Luc. 14.* verhaelt / ende dat upt
voer deeltjen ofte omstandigheyt van een parabel /
gheen argument ghemaect en mach worden.
Ick antwoorde: Ghenomen dat dit soo waer ten
opzichte van andere parabelen in het gemeen:
Daerom bonnist ghy dat dese omstandigheyt van te
DWINGHEN, in dese parabel niet opghenomen en
mach worden als een argument: Augustinus bonnist /
roopt met'er daer heel contrarie: Wie van heps-
sal een redelijck verstant moeten voozstellen / u/
oft Augustinus?
Maer ghy seght 2. Dat'er aen het oordeel van een
vader soo veel niet ghelegheit en is.
Ick hebbe u gheseyt pag. 7. dat'er meer aen't bon-
nisse van Augustinus (die ghy voor een groot licht acht) ge-
legheit is / als aen de leeringhe van twee heydensche
Philosophen / ghelijck als sijn Plato en Seneca, die ghy
voer pzeube by ghezocht hebt dat men de dwalende niet
en behoorde te straffen, maer te leeren. Myn heer / be-
tracht dit eens of het niet Christelijcker / sse redelijck-
ter en is dat Augustini bonnisse gae vooz het bonnisse
van twee heydensche Philosophen.
Ghy seght voozder pag. 14. dat ghy gheen reden
en siet waerom het DWINGHEN Christi in de parabel
verhaelt / niet en sonde konnen verstaen worden van
dwinghen vooz leeren, vermacnen, bestraffen, wederleg-
ghen

ghen &c. ghelijck Paulus ghebiedt 2. *Timoth.* 4. v. 2.

Ich ben verwondert dat U. E. hier gheen reden en
siet? Want siet ghy niet dat ick doech sou konnen seg-
ghen / dat de ghene die den Vader des huys ghesing
uytsont om de ghenoodde te roepen / ten minsten een
deel van dit alreede gedaen hadden / over sulcx dat dooz
het DWINGEN hier by wat anders verstaen wozt als
leeren, vermaenen, bestraffen, wederlegghen &c.

Bedenckt eens of ick gheen betet fundament en
hebbe om dit te konnen segghen als U. E. ghy neemt
hoor uw' fundament de spreuke van Paulus 2. *Timoth.* 4.
Maer dit is een kasteel sonder fundament ghebouwt
in de locht / ofte in uwe phantasie alleen: Want /
Paulus seght wel dat men moet leeren, vermaenen, be-
straffen, wederleggen &c. Maer hy en noemt dat niet
DWINGEN. 2. Hy en seght niet dat dooz het DWINGEN
hy Lucas verstaen wozt leeren, vermaenen &c. Ergo als
ghy dit soo sout verstaen / ghy en hebt gheen ander
fondament als uwe eyghen inventie / ofte uw' ey-
ghen vernuft.

Ich ter contrarie neme de woorden vande schrif-
tuere volghens r'gheboelen ende verklaringhe van
d'oude rechtinnighe kercke / die ons dooz Augustinus
voorzghestelt wozt / ghelijck als blyckt uyt d'z syne
spreuken die by my te binden sijn pag. 7. ende 8. welck
fondament is nu het beste? Met wie moet het hier
wederom een mensch / die reden ghebruyckt / naeme-
lijck houden? ofte niet de enckele inventie van U. E.
die maer een besonder persoon sijn / ofte wel met de
oude rechtinnighe kercke welckers gheboelen ons
van Augustinus verklaert wozt? Want waert saken
dat de heele oude kercke dit DWINGEN niet toeghe-
staen hadde / hoe en heeft se dan haer niet ghestelt te
ghen de Christene Princen die publyke placeaten uyt-
gaben datmen de ketters tot de selighe sou dwingen/
ghelijck Augustinus ghetuyght? ende indien se hartec-
kigh bleven / oock met de doot soude straffen? Ergo
de oude rechtinnighe kercke heeft dit DWINGEN
der ketteren / ende dootig straffen toeghestaen.

En lesten bekenet U. E. dat ghe gheensins onseylbaer en
sijt

Wp bekennen dat mede van Augullinus in het be-
sonder: Van de Kerche / meyneu wp dat sy onsepl-
baer is / doch om in dit disput niet te komen / ghe-
nomen sy koste oock dwaesen; welckers gront staet
in vaster? uwen / of mijnen? is het niet eene maxime
niet alleen aenghenomen van alle menschen / maer
oock ingheplant bande natuere / dat men meer ghe-
loobe moet gheben aen eene heele gemeente daer dūp-
pelt gheserde ende heplige mannen sijn / ende ten alle
tijde gheweest sijn / als aen eenen bozghet alleen? soo
staet mijnen gront dan vaster als uwen / Ergo alle
mensch / die noch reden ghebruyckt / mach daer ghe-
ruyter op bouwen als op den uwen.

Maer ghy seght dat ghe vertrouwt dat ghy in dese stel-
linge, ghegront op de schrifueren plaetsen en redenen by u
ghebracht, niet en faelt.

Ick toone dat ja: I. De Herren Staeten / en
de Synode van Dordrecht, die de Glossen van u-
wen Bijbel gheapprobeert hebben / segghen dat ghe-
ghefaelt hebt; want sy hebben uwe schrifuer-plaet-
sen / die ghy ons by brenghet / heel anders verstaen
als ghy: Seght ghy dat de boozsepde schrifuer-plaet-
sen soo wel in den eenen sijn konnen ghenomen wor-
den als in den anderen?

Soo en hebt ghy hier dan niet seker: Waer op gaet
ghy dan soo vast / dat ghy niet ghefaelt en hebt? ofte
wat hebt ghy / teghen my / met die schrifuer plaet-
sen betwisen / aenghesien dat ick se / met de glossen
van uwen Bijbel / beter kan verstaen in eenen ande-
ren sin: verholghens moet ghy nu bestandigher schrif-
uer plaetsen by brenghen / want ghy en hebt niet een
siet gheprobeert / selfs niet waerschijnlijck / alsoo den
sin die ghy de boozsepde schrifuerlijck plaetsen toe-
boeght / alijt als van geender weerde / ende nergens
op vast gaende / van my verworpen kan worden.

Indien ghy seght dat sy haer selben spruyt: con-
traete blijckt npr de glossen van uwen bijbel die se an-
ders verstaen hebben: Ende het ghene dat sijn selben
spruyt / wort ghelijckelijck van alle verstaen; ten
wp dat ghe seght dat uwe Synode van Dordrecht het
verstant

berstant verbuysert ghehadt heeft / ende ghy alleen uwe ooghen verlicht hebt.

2. Dwe schyftuer plaetsen / ghelyck het nu blyckt / van gheender weerde sijnde / en kan u het ghetuygnisse van Plato en Seneca, teghen het ghehoelen van Augustinus, ende vande gheheele oude rechtsinnige Kercke / niet een hayzken oock baeten.

3. Dat Christus sijne Apostelen niet geboden en heeft de Heydenen / daer hy se toefout / te dwinghen tot de Religie: behalben dat dit argument negatief is / soo en raecht het oock ons disput niet / ghelyck ick boven betoont hebbe.

4. Dat ghy uyt de plaetse Pauli 2. *Timoth* 4. sout konnen bewijzen / soo als ghy seght / dat Christus in de Parabel *Luc. 14.* door DWINGHEN verstaet leeren, vermaenen, bestraffen, wederlegghen &c. dit en heeft gheenen anderen gront als uwe eyghen phantasie ende vernuft.

Dit altemael ghebe ick u in consideratie / ende by soo verre dat ghe eenighe plaetse aen de reden wilt gheben / ghy sult bevinden op t'slot vande rekeuinghe dat ghe in desen eersten Artijckel niet met allen teghen ons ghepzoebert hebt.

BEDENCKINGHE

OVER DEN

TWEEDEN ARTYKEL.

Aengaende de aenbiddinge ende religieuse eere der Heylighen &c.

Hier staet U.E. pag. 15. ten eersten verwondert / om dat ick gheseyt hebbe dat wy de Heylighen niet en MOETEN, maer wel MOGHEN eeren: Ick segge dat noch / ende blyve daer by dat dit het alghemeen ghehoelen van onse Kerck is / ende altijd getweest is.

Wie heeft oyt, bzaeght ghy / ghehoort dat men in de Roomsche Kercke dit eeren, alleen stelt als eene sacke van liberteyt,

bereyt, vrywilligheyt, concessie, ende niet van MOETEN ende
voorakelijckbeydt?

Is'er yemant die dit noyt ghehoort en heeft / die en
moet noyt Catholijck leeract ghehoort / noch Catho-
lijcke boeken ghelesen hebben.

Ghy sout ebenwel upt Catholijcke boeken gheerne
betwijfen dat wy dit MOETEN doen: Want ghy seght:
Bellarminus en andere bewijfen dit eeren uyt het Woordt
Godts, als daer voorgheschreven, gheboden, ofte ghepresen
ende gherecommandeert tot onser naevolginghe?

Ich antwoorde: dat se dit betwijfen upt het Woordt
Godts / als daer gheboden, dat en sal U. E. noch by
Bellarminus, noch by andere niet kunnen binden; als
ghepresen ende gherecommandeert, dat is waer: Maer
het upt en volghet niet dat'er schuldighe plicht is om dit
te doen: Want op de selve maniere betwijfen onse schrij-
vers upt het Woordt Godts / de vrywillighe aermoe-
de / supberheyt &c. daerom nochtans en leeren sy niet
dat dese dinghen gheboden sijn. Daer en is oock gheen
ghebodt vande Kercke, ghelijck U. E. wilt hebben / noch
vande Concilien; aengaende het eeren der heplighen /
maer eene aenprijnghe ende ernstighe recomman-
datie: behalven nochtans als wy door het ghebodt van
de Kercke ghehouden sijn de heplighen t'eeren ter
oorsake van haere scest-daghen / t' zy niet vasten
daghen te bozen / t' zy niet t' hoozen vande Misse op
den dagh selve / t' zy niet t' lesen vande getijden / ghelijck
de gheestelijckheyt doet &c. buyten dit en hebben wy
gheene absolut ghebodt ofte verbintnisse van de hep-
lighen t' eeren

Indien dit soo is / seght ghy / waerom worden sy
van de Roomsche Kercke vooz ketters ghehouden die
van contratie gheboelen ende practijcke sijn?

Reden is / om dat se segghen ongeoorlooft / sae su-
perstie / ende verkoztinghe vande godlycke eere te
sijn / het gene dat de schrijfuere prijst ende recomman-
deert.

Woch / t' schijnt dat U. E. pag. 16. sich laet voozstaen
dat dit mijne besondere leere sou sijn / als of de heele
Roomsche Kercke dit noyt te bozen gheleert hadde:
g'hebt

g'hebt Abnys Domine Daniel, dit is altijd de leere van de Roomsche Kercke gheweest / te weten / dat het pyssbaer / loslijck / en wel ghedaen is / de Enghelen, Maria, de Heylighen, het Kruys, de Beelden, ende Reliquien t'reren / dien volghens dat se qualijck doen die met dese eere spotten / ofte de selve houden voor godloos

Om dan te komen tot de materie self. Ghy stemt my toe pag. 17. dat de eere ende dienst moet soodanigh sijn als de conditie ofte weerdigheydt is vande gheue die men eert ende dient: Die stellinghe, seght ghy / is goet ende wy nemen de selve aen.

Maer ghy meent dat'er niet meer als twee soorten van eere en sijn / te weten / Religieuse ende Godsdienstighe / ofte Civile, ende borgherlijcke: De eerste seght ghy / komt Godt alleen toe; de tweede / aen de schepselen hoedanigh sy sijn / minder ofte meerder van weerdigheydt: Want soo sy altydt schepselen blijben / soo meent ghy dat men aen gheene schepselen andere eere kan roedzagen als Civile ofte Borgherlijcke.

Mijn heer / bedenckt u eens of ghy hier niet belesing in ghebreck sijn ghebleven van te antwoerden op mijne argumenten / mer de welke ick bewijse vpt de schyftuere dat'er noch eene derde soorte van eere is / die minder is als de gene die men Godt schuldigh is / ende nochtans meerder als Borgherlijck. Dit heb ick beroont pag. 13. in de eere die Balaam betwees aen den Enghel / ende die de kinderen der propheten roonden aen Eliseus. Seght my eens nu' advijs over dese twee plaetsen; want te segghen / ghelijck ghy doet pag. 18. over de distinctie die de Roomsche ghesinde maeken, over de Godts dienstighe eere, hebben de gheleerde voormaels ghenoech ghehandelt die daer over konnen naeghesien worden: Hiermede en voldoet gy aen de gemeente niet: Want / ghelijck U. E. selve wel weet / ende daernaer oock pag. 55. bekent / peder een en heeft de gheleghentheynt niet van die boeken te hebben of nae te sien: Ick en wille niet dat ghe dese heele materie in't lauck ende briedt sult herhandelen / dat en is niet van noode: Maer dit versoek ick alleen / dat ghe wilt considereren of mijne twee boozsejde argumenten van Balaam, ende van de kinderen

anderen der propheten niet bestandigh en sijn om te
 roonen / dat'er eene derde soorte van eere is ten opsich-
 te van somnighe schepselen die niet Civil ofte bozger-
 lijk is / ende nochtang doek niet godlijck.

Der halven ghy hadt gheseyt / al-hoe-wel de Room-
 sche de heplighen achtervolgen met eene eere van min-
 deren graet als Godt / dat se nochtang vande selve
 specie blijft / dat is Religieus ende godtsdienstigh, ver-
 volgens dat wy afgoderpe bedrijven.

Ick hebbe u immers soo klaer als den dagh pag. 14.
 gheroont dat dit uw' argument geenfing en denght
 in deser boeghen: Muggen en Olpfanten sijn bee-
 den / ergo Muggen en Olpfanten sijn vande selve
 specie: dat en volght niet / alsoo en volght het
 ook niet: De eere die wy de heplighen toedraghen is
 godts dienstigh / ergo sy is vande selve specie met d'ee-
 re die Godt alleen toekomt: Want de Philosophen
 waren wel quod sub uno genere possint esse species diversæ,
 die niet meer ghelijckenisse en hebben met malkande-
 ren als een mugghe met eenen Olpfant: Alsoo en
 heeft / de eere die wy de heplighen toedraghen (schoon
 sy Religieus ofte godts dienstigh is) niet meerdere ghelij-
 kenisse met de eere die Godt alleen toekomt / als een
 mugghe heeft met eenen Olpfant. Wat seght ghy
 op Domine Daniel? want dat hebt ghy stil swijgens
 overghe slaghen: Nochtang indien dit mijn argument
 wel bestaet / ghelijck het doet / soo en kan dit uw' ar-
 gument niet denghen: De eere die de Roomsche-ghelinde
 toedraghen aen d'Heylighen is godts dienstigh, ergo sy is van
 de selve specie met de eere die Godt alleen toekomt. Hier
 hebt ghy wederom materie om u te bedencken.

Maer ghy seght: Wy achten teghenwoordigh niet noot-
 digh daer verder in te treden, te meer, de wijl P. Hazart seght
 dat de eere ende dienst der Heylighen gheene nootwendigheyt
 heeft van te MOETEN gheschieden, maer alleen van MOGEN
 gheschieden?

Dit is een heerlijck uptblucht om alles ober te
 slaen; maer te vergheefs; want het point van onse
 questie en is niet of wy moeten of moghen, dit hebbe
 ick alleen tu'r voor by gaen gheroert / om dat ick sagh
 dat

dat U. E. aengaende dese omstandighepd van onse leere / in een groot mis-verstant was: Dit is dan de questie/ of wy/ als wy de Heiligen religieuslyck eeren (t' zy dat wy t'moeten t' zy dat wy t'moghen doen) af-goderpe bedyffen / ofte de selve eere in specie toedraghen die Godt alleen roekont: Ick hebbe gheroont dat neen/ ende U. E. is in ghebreck ghebleven van myne argumenten dies aengaende te wederlegghen/ soo sal ick dan met recht dese wederlegginghe in't besouder / verwachten. Laet ons middelerijt hoozen wat ghy boozder seght.

Ghy hadt ons boozghesest de plaetse van *Apo. 19. v. 10.* daer Joannes berispt wordt dat hy eenen Enghel aenhadt.

Ick hebbe u gheantwoort met Augustinus *2. 16 in Genes.* Daerom wiest Joannes berispt, niet om dat hy faelde in de aenbiddinghe, maer om dat hy faelde in den persoon, meynende dat het Christus of Godt was. Seer wel gheseyt: Want tot een teeken dat hy in de aenbiddinge self niet en hadde ghemist / heeft hy *Apo. 22. 8.* booz de tweede reyse den Enghel aenbeden.

Hier teghen seght ghy *pag. 19.* T' kan sijn dat den Apostel Joannes sulcx ghedaen heeft uyt ghelijcke verbaestheyt als in't eerste, om dat hem den Enghel wederom bestrafte.

Ghy self / Domine Daniel, siet wel dat men ghen bestandigh argument en kan recken uyt het ghene dat kan sijn, want dat is te segghen / misschien is het soo / misschien niet: Ten volght oock niet / om dat den Enghel Joannes booz de tweede reyse berispt: dat Joannes daerom (ghelyck Augustinus hemerckt) in sijn aenbiddinghe faelde / maer wel in den persoon/ meynende dat hy Godt booz hadde/ over sulcx dat sijn aenbiddinghe godlyck was / ghelyck hy schuldigh was te doen/ synde in die opinie dat het met'er daer Godt was: Wanneer hem dan den Enghel vermaende/ ende seyde: Aenbidt Godt, dat was te segghen de reye die ghy my bewijst en komt my niet toe / maer Godt.

Hier uyt en volght wederom niet dat den Engel de eere wepgherde die hem selve torquam.

Wat boozder aengaet de plaetse van Paulus *Colos. 2. 18.* daer

ghy meynde dat den dienst der Engelen verho-
ren wort: Ick hebbe u ghesonden tot de glossen van
den Bijbel om te sien van wat dienst dat Paulus hier
spreekt.

Hier teghen en seght ghy niet anders / als / het wort
in de Noten van onsen Bijbel op den dienst vande Plato-
nische Philosophie wel ghepast, maer niet alleen, of met
verwysse, maer op die, en dierghelijcke religieusen dienst der
Engelen.

Ick bekenne dat utwen Bijbel dit oock past op de
ghene die noch hedens daeghs 't selve voorghen van de ver-
vorne heylighen, door de welke hy bukten twijffel
in Catholijcken verstaet: Maer hier in is veelsing
ghemist.

1. Dwen bijbel bekennt dat de ghene / die desen dienst
der Engelen npt de Platonische Philosophie wilden in-
neeren onder de Christenen / leerden / dat men niet
ghelrecht tot Godt / noch tot Christus en MOEST
gaen / maer door de Engelen: Dit wort qualijck
op de Catholijcken ghepast: Want / ghelijck ick bo-
ghetoont hebbe / de Catholijcken en hebben noyt
geleert dat men MOET door de Engelen tot Godt
gaen / ende haere practijcke wijst heel con-
traire npt / als sy dupsentmael regelrecht gaen tot
Godt ofte Christus, sonder eens de Engelen aen te
gaen.

2. Dwen bijbel beroept ons op de oude schrijvers om
te sien wat het voor eenen dienst was daer hier Paulus
en spreekt?

Op dit beroep / heb ick u voorghestelt den H. Irenæus
lib. 1. Hæres. 20. Epiphanius lib. 1. Hæres. 23. Theophylactus
in Oecumenius in hunc locum, de welke gheruygghen
in 'er ten tijde Pauli sommighe de engelen wilden
bedent hebben als mindere goden / ende als berlos-
sen van het menschelijcke gheslachte met het nptslap-
pen van Christus: Hoe past dit altemaer op den dienst
der Engelen die van de Catholijcken gepleeght wort?
Als u. E. dit wel sal gheconsideereert hebben / ghy sult
bupten twijffel moeten bekenne dat utwen Bijbel in
de toepassinghe ghemist heeft / vervolghens is de
glosse /

glosse / in dit stuk alleen waerachtigh / te weten / dat 're
 somnighe ten tijde van Paulus de engelen wilden ghe-
 dient hebben volghens de Platonische Philosophie: Nu
 Plato wilde de Engelen gedient hebben als mindere go-
 den, ende die berleyders ten tijde Pauh voeghden der by/
 oock als verlossers van 't menschelijke gheslachte, sae dat
 men niet reghel-recht tot Godt / maer dooz de enghe-
 len MOEST gaen: De Catholijcken en hebben noyt
 een hapz op haer hoost ghehadt van sulcx te dencken:
 Ergo met die plaetse van Paulus Colos. 2, 18. en heeft
 U.E. niet en siet teghen onsen dienst gheprobeert.

Hiermede gaet ghy oer tot de eere der beelden:
 Maer ick en kan niet bedencken waerom dat ghy o-
 bergheslaghen hebt mijne argumenten die ick teghen
 u stelle upt Paulus pag. 16, 17, 18. Is U.E. hier soo ber-
 leghen geweest dat ghy se niet en hebt konnen beant-
 woorden? ofte wat schuypter? Doch laet ons hoorzen
 wat ghy seght van de beelden.

Eerst seght ghy pag. 20. Dat Godt verbiet hem eenighsins
 af te beelden, om dat hem gheene gelijkenisse kan toeghepact
 worden, alsoo hy een gheest is, onbegrijpelijk ende oncy-
 nigh van Wesen.

Dupten twijffel noch geest / noch het Wesen Godts
 in sijn selven en kan gheensins uptgedructe worden:
 Maer de questie is / wat ghelijckenisse dat'er is tus-
 schen eenen ouden grijsen man ende Godt? tusschen
 eene duybe ende den H. Gheest? nochtans heeft Godt
 sijn aens Daniel ende den Apostel Joannes, ende den H.
 Gheest aen Joannes den Dooper / in sulcke ghedaenten
 vertoont / waerom en mach men dese gedaenten niet
 updrucken mer het pinceel?

2. Seght ghy: Godt verbiedt alle andere beelden te ee-
 ren, sich daer voor te buyghen, of de selve te dienen, als waer
 door men de selve beelden tot afgoden sou maeken.

Ich antwoorde: Men kan van de beelden gheene
 afgoden maeken als met haer 't achterbolghen met
 die eere ende dienst die Godt allen toekomt: Maer
 niet soo eene eere ende dienst en achterbolghen wy on-
 se beelden der heylighen niet: Ergo onse beelden en
 sijn gheene afgoden; soo en heeft dan Godt met dese
 woorden

woorden die ghy ons boozstelt nyt *Exodi 20.* Ghy en sult
 my gheene silvere noch goudene Goden maeken, onse
 vanden der Heylighen niet verbodene

Seght ghy: De ghene die seght dat'er eenighe beelden
 excipieert sijn, die men soude moghen dienen of eeren, als
 vanden de beelden der Enghelen ende der Heylighen, die
 sijn exceptie nyt de Wet bewijfen.

Daergh U.E. naer bewijfen / Domine Daniel, daer
 heb ghelesen / of konnen lesen in mijn schryft
 18, 19, 20. moet ick dan de selve noch eens herhae-
 len / op dat ghy se beter soude konnen bedencken / ende
 in gebreke blijven van op de selve te antwoorden

Welken: Stet noch eens mijn schryft nae / daer sult
 vinden booz eerst een argument volghens de wet
 die ghy selve hier boven ghebruyckt hebt / te wete
 Christus en heeft nergens gheboden aen sijne Apostelen
 loovighe te dwinghen tot de Religie, ergo men mach
 die dwalen niet dwinghen: Op desen ulven boet
 dit argument: Godt en heeft nergens verboden de
 vanden der Enghelen ende der Heylighen te dienen ofte te
 eeren: Ergo men mach se eeren, of dienen.

Dit berseht nochtans is'er tusschen dit mijn argu-
 ment / ende het ulve / dat het ulve / puer negatief is /
 ende het minne vast gestelt wort positief, nyt de woort-
 vande schryftuere / ende de eyghen glossen van u-
 der Bijbel / jaer nyt ulve eyghen bekentnisse / ghe-
 dat die klaerlyck wort getoont in mijn schryft: Maet
 dat U.E. dit altemael heeft stillwijghens booz by
 gegaen stel ick 't hier wederom soo hoort als ick kan.

De woorden van het ghebodt *Gods Exod. 20.* sijn
 Ghy en sult u gheen ghesneden beelt, noch eenighe ghe-
 maken macken van 't ghene dat boven in den Hemel is,
 noch van 't ghene dat beneden op de aerde is, noch van 't ghene
 in de wateren onder de aerde is: Ghy en sult die niet aen-
 dienen noch dienen: Want ick ben den Heere uwen Godt &c.
 De questie is wie dat ons dese woorden verklaren
 Andien U.E. die op sijn eyghen aurozichte wille
 verklaren / alle rebelyck verstant sal datelijck segghen
 dat de aurozichte van eene heele Synode meer ont-
 schbaer is als van een besonder persoon: Daerom
 heb

heb ick u voozghesest soodanighe verklaringhe van dese woorden die van de heele Synode van Dordrecht is gheapprobeeret gheweest / te weten dese?

Ghy en sult gheene beelden maeken van 't ghene dat boven in den Hemel is : **Dat is** / seght uwen Bijbel / vande Sonne, Maene, Sterren, ende voghelen. **Maer** als hy daer by hoeght / oock vande Enghelen, ick hebbe ghetoont pag. 19. dat hy hier in ghemist heeft / om dat hier voozden Hemel, niet den Hemel der Heylighen / maer de locht alleen / wozt verstaen.

2. Ghy en sult gheene beelden maeken van 't ghene dat beneden op d'aerde is ; **dat is** / van menschen, viervoetighe, of kruypende ghedierten.

3. Ghy en sult gheene beelden maeken van 't ghene dat onder de aerde in de wateren is, **dat is** / van visschen, slanghen, draken, Crocodilen, Schildt-padden.

Oyt dese verklaringhen van utwen eyghen Bijbel heb ick aldus gheargumenteert : **Godt** en verbiedt hier gheene andere beelden te dienen ende te eeren als de beelden vande Sonne, Maene, Sterren, voghelen, menschen die hier op de aerde noch sijn, viervoetighe, ofte kruypende dieren, visschen, slanghen, Crocodilen, en Schildt-padden?

Maer de beelden der Enghelen / ende der Heylighen / en sijn gheene beelden / noch vande Sonne / noch vande Maene / noch vande Sterren &c.

Ergo / **Godt** en verbiedt hier niet te eeren ofte te dienen de beelden der Enghelen / ende der Heylighen. **Dit** argument / ghelyck ghy siet / bestaet oyt de woorden vande schryftuere / soo sy van utwen eyghen Bijbel verklaert worden.

Maer misschien sult ghy wederom segghen als boden / dat dese glossen van minder ghewicht sijn. **Neemt** dan de woorden vande schryftuere / ghelyck se daer ligghe / ende stelt daer neffens uwe bekentnisse / ende mijn argument sal sijnen stant houden.

1. **Als** **Godt** nu alle dese voozghemelde beelden verboden hadde / gheeft hy de reden waerom dat hy dit doet / segghende : **Want** ick ben den Heere uwen Godt, die jalours ben, waer ober is hy jaloucs : ober de afgoderye : ober sulcx ghy en sult gheene beelden van afgoden maeken

om die te eeren ende te dienen/ gelijk hy dit daer
 23. met dupdelijcke woorden verklaert / seg-
 gende: Ghy en sult nevens my gheene silvere noch goude-
 Goden maeken: **Considerere** dese woorden Nevens
 ende Goden Nevens my, te weten / die ghy soa-
 vor achtren sout/ende met de selve eere die my alleen
 sount / sout achter-bolghen als Goden: **Want** ick
 en ben uwen Godt, ende en wille niet dat mijne eere
 ghegheben worden aen yemant anders / want ick
 daer ober jalouys: **Maer** U.E. bekent in sijn eer-
 schrift pag. 27. dat wy onse beelden niet en maeken toe-
 den, vervolghens daer in gheene afgodery en begaen te-
 den hee eerste ghebodt.

Ergo volghens dese uwe bekentnisse / volghens
 de klare woorden vande schrifture / ende de
 wesen van uwen bijbel / den dienst van onse beel-
 den en wort niet verboden in het eerste ghebodt.
 Hy en wort oock niet verboden in het tweede ghe-
 bodt: **Want** hier en worden wederom niet anders
 verboden als beelden van afgoden: **Maer** soedanigh
 sijn onse beelden van d'heylighen niet / **Ergo** Et.
 Booz't leste / wat aengaet de aenbidninghe vande
 consacreerde Hostie sullen wy sien wat U.E. hier-
 daer daer van sal segghen.

BEDENCKINGHE

OVER DEN

DERDEN ARTYKEL:

aengaende de Rechtveerdighmaekinghe ende ver-
 diensten der wercken.

Mer en is niemant / als hy maer mijn boozgaen-
 de Schrift wilt stellen neffens het uwe / die niet
 sal sien dat ghy / aengaende desen Artijkel / gant-
 gelijk de sake verlozen gheeft: **Want** ick vinde hier
 dat

dat u. Eniet een van mijne argumenten beantwoort/
herhalende allern hier en daer het gene dat ghe te vo-
ren gheseyt hadt / ende ick met derhien zijden pa-
pters / uw' schzift punctuelijck naesprekende / weder-
segt hebbe?

1. Ick hebbe u ghetoot pag. 22. dat 2. Cor. 5, 21. uyt
de plaetse Pauli niet bewesen kan worden dat onse
wercken niet verdienstigh en sijn.

2. Dat Paulus Galat. 2, 16, ende 5, 4. niet anders en
seggt als dat den mensch niet gherechtbeerdicht kan
worden dooz de Wet / te weten / seggt uwen Bijbel/
de Wet van Moyses, ofte de Joodsche Wet.

3. Dat Paulus Ephes. 1, 7. niet anders en seggt als dat
den sone Godts / uyt eene overgrootte ende overvloedighe
ghenade, ghelijck uwen Bijbel spreekt / het mensche-
lijcke gheslachte herlost heeft.

4. Dat Paulus Philip. 3, 9. seggt dat hy SYNE (Mota)
rechtbeerdighendt niet en heeft, uyt de Wet Moyses,
maer dooz t' gheloof Christi?

Dolghens dien / heb ick bewesen dat uyt dese plaet-
sen gheene consequente ghemaect en kan worden/
dat wy niet gherechtbeerdicht en worden dooz onse
wercken / ofte dat de selve niet verdienstigh en sijn: Op
dit altemael hebt ghy ghesweghen / ick en kan niet an-
ders bedencken / als dat ghy dese uwe schziftuer-plaets-
sen / naer mijne wederlegghinghe / als krachteloos
ende noodeloos hebt laeten baeren.

Alleenlijck neemt ghy op / de plaetse Rom. 3, 20. daer
Paulus seggt dat uyt de wercken der Wet gheen vleesch ghe-
rechtveerdigh sal worden voor hem, alsoo de kennisse der son-
der door de Wet is.

Hier spreekt Paulus, seggt ghy / in't generael: Maer
ghy moest wat klaerder ghesproken hebben: Want
dit woordcken Generael, kan sien op dese woorden geen
vleesch &c. soo is het waer dat Paulus generalijck spreekt/
oft het kan sien op dit woordcke Wet, en soo en is niet
waer dat Paulus generalijck spreekt / te weten / dooch van
de Wet des gheloofs / ofte de Wet Christi; hy spreekt
van gelijck hy selve bekennt v. 9. en van de Grieken, dat
is / van de heydenen / en van de Joden: Van de heydenen
seggt

doot/ ghehyt / dat se alle ghesondicht hebben v. 23. Dan de sel
 e bo- ghyt hy v. 24. dat se om niet, ende uyt ghenade sijn ghe-
 pa- rechtveerdigheyt geweest: dat hy van dese alleen spreke/
 eder- dat uyt v. 29. Is Godt een Godt der Joden, alleen, is hy
 uyt niet vande heydenen? jae oock vande Heydenen. **Wet**
 onse seght hy: Hy rechtveerdicht de beknijdenisse, dat
 g en de Joden, uyt het gheloof, ende de voorhuylt, dat is/
 kan gheynen, door het gheloof, ende niet / ghelijck hy te
 heb/ ghelept hadde / uyt de wercken der Wet; hier
 a dat hy seght v. 28. dat den mensch dooz de Wet des
 dighe gheloofs gherechtveerdicht wort: Ergo hy seght al-
 sche- lijck dat hy niet gherechtveerdicht kan worden
 ora) dooz de Wet Moysis, die eyghen was aen de Ja-
 yles, noch oock dooz de Wet vande natuere / de welke
 maet- dooz de Heydenen, maer wel door de wet des geloofs:
 den/ sal ick geerne verstaen uyt U.E. of Paulus hier dooz
 onse de Wet des gheloofs / niet en verstaet de wercken die in
 e an- gheloove gheschieden; want indien dit soe is / soe
 laet- den Apostel dan dat den mensch uyt de Wercken
 loos gheloofs gherechtveerdicht wort / consozin aen
 daer ghene dat den H. Jacobus seght / Cap. 2. v. 24. Den
 ghe- mensch wordt gherechtveerdicht uyt de wercken, ende niet
 son- uyt gheloove alleen: Indien ghy meynt dat Paulus
 daer dooz de Wet des gheloofs / de Wercken niet en
 ghe- verstaet / ick sal gheerne ondertwisen worden ende
 son- uyt waerom niet.
 daer Maer ghy seght voorder dat den Apostel Rom. 4. van
 ghe- Abraham seght / dat se beyde, al hoe. Wel sy in
 son- verstaet van gratie waren, nochtans niet door hare eyghene
 daer wercken ende gherechtigheyt, maer door het gheloove gherecht-
 daer veerdicht sijn, ende dat Godt haer de gherechtigheyt toe-
 geen rekent sonder de wercken.
 rekt/ In dit vierde Capittel tot de Romeynen verbolght Pau-
 niet lusen discours die hy in't derde Capittel begost had-
 van roonende nu met het exempel van Abraham dat hy
 rechte en is gherechtveerdicht gheweest dooz de Wet
 dat vande Joden, of vande beknijdenisse / maer dooz het
 euen gheloof in den toekomenden Christum, 't welck den
 seght Jacobus Apostel Cap. 2. v. 21. aldus verklaert: Abra-
 ham

ham onsen vader is gherechtveerdicht gheweest uyt de wercken, als hy sijnen sone offerde op den Altaer, siet ghy wel dat het gheloove medewerckte met sijne wercken; &c.

Ick weet wel dat ghy leden seght / dat dese woorden / hy is uyt de wercken gherechtveerdigheyt gheweest, soo moeten verstaen worden dat Abraham dooz de wercken gheoont heeft dat hy rechtveerdigh was / om dat den H. Jacobus seght: Ick sal u mijn gheloof toednen uyt de wercken: Maer hier uyt en kan gheene consequente ghemaectt worden dat Abraham uyt kracht vande wercken, die hy dede in het gheloof vanden toekomenden Christus, niet gherechtveerdicht en wiert, want het staet wel saemen dat hy uyt de wercken, naemelijck met sijne sone te offeren / gherechtveerdicht gheweest is / ghelijck Jacobus verdructelijck seght / ende dat hy oock sijn gheloove dooz de wercken gheoont hebbe: Want een en beledt het ander niet. Dit heb ick oock pag. 33. teghen u bygebracht / maer ghy en hebt er niet konnen op antwoorden: oft soo jae / laet ons hoozen hoe ghy dit wederlegt: Tot hier toe en kan ick niet sien wat u. B. teghen de rechtveerdigh-makinge dooz de wercken die inden gheloove gheschieden / gheprobeert ofte by ghebroelt heeft. Laet ons dan hoozen wat ghy nu boozder seght:

De reden, seght ghy / pag. 22. waerom dat onse goede wercken, ghedaen selfs in den staet van ghenade, niet en kunnen verdienen de vergiffenisse van sonden, of het eeuwich leven, is, om dat se onvolmaectt sijn, ende dien volghens in gherichte Godts niet en kunnen bestaen, Galat. 3. 10.

Ghy sult u noch eens over dese plaetse van Paulus Galat. 3. wat beter moeten bedencken; want ick sie daer de minste apparentie niet dat Paulus daer soude segghen dat onse wercken onvolmaectt sijn, ofte dat se in gherichte Godts niet en kunnen bestaen. Die maer ooghen en heeft / ende kan lesen / sal datelijck sien uyt het 5. Capittel v. 3. 11. dat Paulus hier de Galaren berispt om dat se de besnijdenisse als noodigh / wederom inboerden / ende leert haer dat se dooz de wercken van de Wet / dat is / seght uwen Bijbel op v. 10. Cap. 3. door de onderhoudinghe vande Wet Moysis niet gerechtveerdicht

kosten worden / maer wel dooz de Wet des ghe-
 uols. Ergo Paulus en seght hier wederom niet een fier/
 die dat uwe leere bande rechtbeerdigh-mackinghe
 vordicht / ofte strydt teghen de onse.

Het exempel banden Pharisè ende den Publicaen dat
 ghy ons boozstelt pag. 23. vpt Luca 18. en kan mede uwe
 leere niet bevestighen / noch de onse te kozt doen: Want
 dat den Pharisè aengaet / die was soo betwaent ende
 wots / dat hy alle de andere menschen versmaecte ;
 was dit den middel om gherechtbeerdigh te worden?
 hoe schoon hy tweemacl ter weke vastede / ende de
 sijende van alle sijne goederen vptdeplde / wat kosten
 dese wercken baeten als hy om de selbe soo hoogh
 van ghemoet ende hoobeerdigh was? Wat den tolle-
 ren aengaet / die is gherechtbeerdigh gheweest: waer
 dooz? dooz sijne ootmoedighheyt / daerom seght Chri-
 stus terstont daernaer / die sich verootmoedicht sal verhe-
 ren worden: Ergo desen is om sijne goede wercken / te
 weren / om sijne ootmoedighheyt, sijn leetwelen, ende
 belijdenisse der sonden, gherechtbeerdigh gheweest: So
 strydt dan dit exempel reghel-recht teghen u.

Maekende de H. Daders die de verdiensten bande
 goede wercken herkennen / om dat ghy daer dooz den
 dagh niet en saeght / hebt ghy afgheslaghen met eene
 pdele vtblucht / die ghy selve / tegen hare klare wooz-
 den / ghesmeedt hebt / segghende dat sy oneyghentlick
 spreken: Maer hoe vast dat dit gaet / kan yeder sien
 in mijn schrift pag. 28, 29, 30, 31, 32.

Seck twijffele oock of U. E. ghelesen heeft het ghene
 pag. 37. segghe van den H. Thomas en Bellarminus: te-
 den van mijne twijffelinghe is / om dat ghy seght pag.
 23. Belanghende d'overtuyghende spreuken vpt Bellarminus en
 Thomas by mijn verhaelt pag. 50. daer op en weet Hazart niet
 segghen als dat het wel saemen staet dat yemant leert &c.

Ter goeden trouwe / D. Daniel, segghe seck niet an-
 ders als dat? waer blijven dan dese mijne woorden/
 die booz vpt staen? Als ghy ons voorstelt Bellarminus en
 den H. Thomas, als of sy de eyghen verdiensten verwier-
 pen, ghy stelt u tot spot vande gheleerde, die allegaer wel we-
 ten dat dese twee leeraers groote voorstaenders vande verdien-
 sten

sten gheweest sijn, ghelijck het klaer blijckt uyt hunne schrif-
ten. Wat seght ghy hier op? Is dit argument niet
goet? Bellarminus ende den H. Thomas hebben heere schrif-
ten ghemaecht met de welke sy de eygen verdiensten
boozstaen ende bewijzen / ergo 't is dwaesheyt hare
spreken te willen gebuyken als of sy de eyghen ver-
diensten bestreden? hoe kosten dan hare spreken die
ghy teghen ons stelde / overtuyghende sijn / daer ick 'er
hondert contrarie kost tegen stellen? Dit sult ghy wat
tuypelyck moeten bedencken.

Wat eyndelijck raecht het ghene sy segghen / te
weten / dat wy / naer alle onse goede wercken die wy
ghedaen hebben / noch moeten segghen dat wy onnut-
te knechten sijn: Hier uyt en volghet niet / ghelijck ick
gheseyt hebbe / dat se de eyghen verdiensten om verre
stooten: Want 't staet wel saemen dat yemant leere dat on-
se goede wercken verdienen, ende nochtans sich voor Godt
verootmoedighe als of hy gheene verdiensten en hadde.

Hier op seght ghy / ag. 24. Godt en is niet gheene cortosy-
en noch beleefde verschooninghe ghedient, ende hy en be-
mint gheene nedrigheyt als met de waerheyt.

Mijn heer / ick wenschte wel dat ghy dese antwoort
de in uwe penne ghelaten hadt / want inder waerheyt
't is veel te slecht.

1. Ghy bergeet ons te segghen of het wel saemen staet
te leeren dat de goede wercken verdienen / ende noch
tans leere dat wy ons moeten houden booz onnutte
knechten: staet het wel saemen? soo en hebt ghy niet
de spreken vanden H. Thomas en Bellarminus niet een
huyken onse leere van de eyghen verdiensten ver-
krencht: Staet het niet saemen? dat moest ghy be-
wisen hebben: Want te segghen alleen / Godt en is
niet gheene cortosyen ghedient, dat weten wy wel. Maer
de vragh is of het oock eene cortosye was als Abraham
seyde: Ick sal spreken tot den heere, alhoewel ick stof en a-
schen ben Gen. 18. Maer Godt seght ghy / en bemint ghe-
ne nedrigheyt als met de waerheyt. Wuyten twijffel / maer
de vragh is / als yemant naer alle de goede wercken
die hy ghedaen heeft / seght / ick ben eenen onnutten knecht,
dit niet en seght niet de waerheyt?

Soo sae: soo hebt ghy dan dat ge selbe verpocht tot
 me oprechte nedzigheyt: Soo neen? Waerom niet?
 Want is het niet waer dat niemant soo heyligh kan
 sijn / noch soo vele goede wercken ghedaen hebben of
 Godt berdsent noch onepndelijck meer: Doch / om
 niet langhet hser ober te discoureren: U. E. moet wy
 reden gheben waerom dat het niet sa. men en staet te
 hren dat de goede wercken berdsenen / en nochtang
 dat men sich veroortmoedighe als of men niet met al
 ghedaen hadde / aenghesien dat dit niet anders als
 men herkentenisse en is / dat wy noch dupsentmael
 meer aen die onepndelijcke ende opperste Majesteit
 spuldig sijn: of te wel / indien g'het soo wilt hebben /
 dat wy naer alle onse wercken / hoe berdsentigh sy
 sijn / onnutte knechten blijven / om dat se ghelijck Pau-
 us seght 2. Cor. 4. 17. wyt haer selven niet gewichtigh
 gnoech en sijn / maer te licht / ten opsichte van dat ber-
 sden ende reuwig ghewicht der glozie. Alhoewel sy
 haer ghewicht krijghen door de gracie Godts.

Ten lesten en kan ick niet bedencken waerom dat
 U. E. sijne andere argumenten / die ick beantwoorde
 14. 24. 25. 26. 27. hebt laten baren sonder een woort
 daer van te reppen:

Ghy hadt teghen onse berdsenen gheseyt dat wy
 niet met allen aen onse wercken maer alles moeten
 toeschryben aen Christo 2. Dat wy afwijken van de
 supberheyt des Evangeliums. 3. Dat wy een ander
 fundament legghen als 't ghene gheleyt is / 't welck
 is Christus 4. Dat wy eenen anderen wegh inslaen van
 Christus gheroont heeft: 5. Dat wy afwijken van het
 Catholijcke gheloof. Dit alles heb ick ten volken be-
 antwoort / ende naer al dit / soo herft U. E. alle dese
 sijne argumenten gheabandonneert: Waer is dit vast?
 sijn mischten meyne antwoorden te bondigh / of be-
 kent ghy stilswyghens dat uwe argumenten brach-
 telooz sijn?